

A „POLGÁRI JOG” KÖNYVTÁRA

8. FÜZET

**KÖVETELÉSEK
RÁESZMÉLÉS ÉS
RÁERŐSZAKOLÁS ALAPJÁN**

IRTA

DR. RAKOVSZKY MENYHÉRT

PESTVIDÉKI KIRÁLYI TÖRVÉNYSZÉKI BÍRÓ

BUDAPEST, 1931

GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVALLALATA

IV., Váci-utca 78—80.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

I.

Két olyan követeléscsoportról kívánok egyet-mást elmondani, mellyel a gyakorlati jogélet terén gyakran találkozunk.

Mindkettőnek közös tulajdonsága, hogy amennyiben jogosultságukat elismerjük, nem lehet ellenük védekezni. Mint villámcsapás az égből, úgy merül fel a gyanutlan, állítólagos adós ellen egy követelés, melyet ő nem okozott, s melynek még csak nem is vis major, vagy véletlenekből támadt jogi helyzet, esetleg konjunkturális esemény az oka, de tisztára harmadik személyeknek tudatos, el nem hárítható s gyakorinak mondható jogi felfogás szerint méltánylandó cselekménye.

Az első csoportot nevezem *részmélés alapján támasztott követeléseknek*. Az állítólagos adós valaha olyan jogi, vagy fizikai kapcsolatban volt az állítólagos hitelezővel, melynek következtében bizonyos irányban előnyöket élvezet. Elfogadta azokat, mert a felek akkor, amikor összeköttetésbe kerültek, soha nem gondoltak arra, hogy az élvezett előnyös helyzet következtében visszteher jár. Ha az adós erre számított volna, egyáltalában nem, vagy nem akként létesítette volna a kapcsolatot, esetleg egyéb életviszonyait másként rendezte volna be. Egyszerre az állítólagos hitelező részmél, hogy neki tulajdonképen követelni valója lenne az állítólagos adóson, mert hiszen ő olyan előnyöket nyújtott neki, melynek szolgáltatására kötelezve nem volt.

Van tehát egy követelés, melyre az adós józan észsel nem számított, amelyre nézve ő jogügyletet nem kötött, s amely ellen védekezni nem tudott azáltal, hogy a nyújtott előnyöket nem fogadja el, azon egyszerű okból,

mert neki eszébe sem juthatott, hogy a szívességért fizetnie kelljen.

A másik csoportot *ráerőszakolás alapján támasztott követeléseknek* nevezem. Az állítólagos adós vagyonában tényleg szaporodás állott be harmadik személyek önkényes cselekedetei következtében. Nem kereste ezt a vagyonszaporulatot, sohasem kérte az annak alapjául szolgáltatott cselekményeket, le is mondana róla, ámde nem lehetséges, mert a vagyonában történt szaporulat a vagyontárgyakra gyakorolt olyan befolyások által állt elő, melyek ránézve csak a vagyontárgy lerombolása, átadása vagy pedig elidegenítése által tehetők rá nézve hasznát nem hajtóvá, vagy pedig az általa élvezett előny nem fizikai megtestesülés következtében éretett el.

Egyszerre csak megjelenik az állítólagos hitelező s azzal áll elő, hogy neki joga van megtérítésre, hogy a neki adandó kárpótlás fejében az állítólagos adós fektessen be vagyontárgyaiba, esetleg fordítson kiképzésére új tőkét, melyet beruházni neki soha eszébe nem jutott, s mely neki talán rendelkezésére sem áll. Az ő cselekményei következtében az adós vagyona gyarapodott, tehát fizessen akkor is, ha nem akar, esetleg vagyoni nehézségek, vagy vagyonának romlása árán is.

A vélt hitelező eljárásának következményeit tehát fizesse a megtámadott adós, mert valamely harmadik személy jónak látta jogosultság, megbízás és szükség nélkül beavatkozni abba, hogy ő vagyonának állagát miként kezelje, s életszükségletének kielégítését miként irányítsa.

E követelésekről kívánok röviden értekezni. Tudatosan kerülni akarom a dogmák, a jogi spekulációk és judicatura szükségtelen ismertetését; a praktikus élet szemszögéből kívánom tekinteni a dolgokat annál is inkább, mert célom az, hogy amennyiben az általam elmondottak visszhangra találnak, hozzájáruljanak egy csekély mértékben ahhoz, hogy de lege ferenda, vagy de sententiis ferendis, kizárassék a kétség azirányban, hogy a tárgyalandó követelések miként bíráltassanak el?

A jog kialakításánál a praktikus élet követelményei s az egyszerű, hogy úgy fejezzem ki magamat, paraszti igazság átérzése éppen olyan fontos szerepet játszik, mint a merev dogmatizmus s a körmönfont jogi spekulációk.

II.

Az a jogi gondolkodási irány, mely az általam fent körülírt követelések érvényesítését a vagyonszaporulat

erejéig a limine érvényesíthetőnek tartja, több kevesebb közbenső fogalom, (megbízás nélküli ügyvitel, jóhiszemű, vagy rosszhiszemű birtok,) spekulatív közbeiktatása útján egy ütkártyával dolgozik; az alaptalan gazdagodás visszatérítésének mindenre kiterjesztett s az összes többi jogilag védendő érdeknél hatalmasabbnak feltüntetett elvét alkalmazza ezekre az esetekre.

Szerény nézetem szerint azonban egy a baj: az ütkártya nem a kártyacsomóból, de az asztal alól került a játékba. Az elv maga kétségkívül áll, de a — logikailag értendő — jogi fair play szerint nem alkalmazandó, csak szigorúan körülírt esetekben, amikor a cél megtörtént igazságtalanságok kiküszöbölése, nem pedig védtelen jogalanyok, — sokszor a jogelv makacs és helytelen alkalmazása következtében nagyon és méltatlanul szenvedő jogalanyok — hátbatámadása.

Állítom és vallom a tagadhatatlanul meglevő s nem egy esetben a praktikus életben is utat tört ellenkező gondolkodási, illetve jogalkalmazási irányzattal szemben, hogy a jogalap nélküli gazdagodás, (helyesebben és szemléltetőbben kifejezve: jogtalan gazdagodás) visszatérítésének elve a jogszabályok emberi hiányossága, vagy véletlen, illetve tévedés következtében létrejött igazságtalanságok helyreállítását célozza, de nem szolgál és nem is szolgálhat jogi betterment adóként arra, hogy az a jogi értelemben vett „munkanélküli jövedelmet“, azaz a tevékenység és kifejezett jogügylet hiánya mellett előállott vagyonszaporulatot 100 százalékig elko-bozza, egyedül és csupán azért, mert ilyen keletkezett.

A jognak célja az emberi igazság lehető megközelítése, de nem az, hogy valami képzelt magasabb sorsintéző, kiegyenlítő hatalmi jogosultsággal álljon őrt, nehogy megtörténjen az, a magántulajdonra alapított jogrendszer mellett ki nem küszöbölhető eset, hogy valakinek vagyonában a saját tevékenysége nélkül szaporulat álljon be. Ez a felfogás, bármennyire jóhiszemű legyen is, s bármennyire spekulatív megindokolható is, végeredményében az irigység elvét vezeti be a jogalkalmazásba.

A jogalap nélküli gazdagodás visszatérítésének elve általános felfogás szerint azon a tételen alapszik, hogy senki sem gazdagodhatik jogalap nélkül mások rovására.

Ahhoz tehát, hogy a visszatérítés megokolt legyen, nemcsak a jogalap híján való gazdagodás fennforgása szükséges, de az is, hogy az mások rovására történt legyen.

Már pedig azzal a féllel szemben, aki az ingyenesség

tudata mellett szolgáltatott, vagy tudva fektetett valamit más oly vagyónába, amelyre rendelkeznie még a megbízás nélküli ügyvitel alapján sincsen joga, legtöbbször nem a tulajdonos iránti jóindulattól vezérelve, de a saját érdekeinek szemmeltartásával, mondom, ennek a félnek javára nem állapítható meg az ő rovására történt gazdagodás. A „volenti non fit iniuria“ is régi, elfogadott jogi axioma, meg is fér teljesen a jogtalan gazdagodás visszatérítésének elvével, ha az utóbbit a részére az észszerűség által megvont körön belül alkalmazzuk.

Az alaptalan gazdagodás visszatérítésének kötelezettsége úgy, ahogy az a maga tisztaságában kifejlődött, (figyelmén kívül hagyva a lenyesegetendő mellékhatásokat,) voltaképpen három momentumra vezethető vissza:

a) egyéb jogszabály hiányában az igazság helyreállítása,

b) véletlen helyzet következtében történt vagyoneletolódás,

c) tévedés következtében történt vagyoni szolgáltatás.

Senki sem követelheti azonban más rovására oly költségeinek megtérítését, melyet tudatosan ingyenesen, vagy jogtalanul eszközölt. (Ezt az elvi álláspontot foglalja el egyébként a Magánjogi Törvénykönyv tervezetének 1754. §-a is.)

A jogalap nélküli gazdagodás megtérítésének elve jogi szerencsétlenségek helyrehozására, jogi betegségek gyógyítására szolgál, nem pedig jogi kellemetlenségek, esetleg magánjogi sebesülések okozásának megkönnyítésére.

Megjegyzem, hogy a Magánjogi Törvénykönyv javaslata azáltal, hogy sok esetben utal az alaptalan gazdagodás visszatérének szabályai szerinti megtérítésre, betűszerinti magyarázattal annak a felfogásnak ad tápot, hogy a címben említett követelések is alaposak.

Éppen azért véleményem szerint a káros következmények elkerülése végett az e kérdéssel vonatkozásban álló szakaszok revideálandók, illetve világosabban szövegezendők volnának.

Röviden összefoglalva: véleményem szerint az alaptalan gazdagodás visszatérítésének egyébként igen méltányos és hasznos jogelve nem alkalmazható azokban az esetekben, amikor a követelés alapja csupán a ráeszmélés vagy valamely vagyoni gyarapodásnak a gazdagodóra való ráerőszakolása,

mert ellenkezik az anyagi igazsággal, hogy az egyik fél a másikat szolgáltatások ellenérték fejében való elfogadására kényszerítse olyan esetekben, amikor ő ezen szolgáltatásoknak megfelelő létesítmények, vagy vagyoni kiadások eszközzésére sem köteles nem volt, sem pedig azokat nem akarta.

s mert a jogbiztonság megrendülésére vezet, ha valamely fél a másik fél tulajdonjogból folyó rendelkezési jogát elismert jogszabály alapján meghiusítja, vagy korlátozza, s magánéletébe jogtalanul belenyulva, annak vagyonsbiztonságát veszélyeztetheti.

Félreértések elkerülése végett hangsúlyozom, hogy ily esetekben is helyén valónak látom a *ius tollendine* az emberi lehetőségek határain belül való legszélesebb körben való alkalmazását, természetesen a tulajdonost megillető restitutio in integrumra való teljes mértékű figyelemmel. (A házhoz a bérlet tartama alatt hozzáépített szobát a távozó bérlőnek joga van lebontani, de a falat eredeti állapotba kell hoznia ismét.)

Álláspontom kifejtése s az elmondottak érthetőbbé tétele végett bővebben kitérek az egyes esetekre.

III.

A ráeszmélésen alapuló követelések.

Ezekkel a praktikus jogélet *casuisticájában* gyakran találkozunk.

Egy pár tipikus példa:

A szülők segítik férjhez ment leányukat. Betegségében gyógyíttatják. Nem azért s nem annak hangsúlyozása mellett, hogy a férj ezirányú kötelezettségét elhanyagolná, de mert ősidők óta szokás, hogy a vagyonosabb öregek a fiatalok háztartásának terhein könnyítsenek. Soha ellenértékre nem számítottak. Meghal az asszony, szülei most fellépnek a férj ellen, mert az jogtalanul gazdagodott, hiszen feleségének eltartása az ő kötelezettsége lett volna.

A közös ingatlant nem kifejezett megállapodás, de valamely tényleges helyzet következtében a tulajdonosok megosztva birtokolják. Évek múlva igényt támaszt az egyik birtokos a másik ellen azon a címen, hogy az nagyobb részt használt, tehát fizesse meg évekre visszamenőleg az általa elfoglalva tartott és az őt részesedése arányában megillető ingatlanrész használati díjának különbözetét.

A szegény rokont a jószívű atyafi házához fogadja,

mert nincsen állása. Segít a háztartásban, a gazdasági munkákban. Egyszerre csak felszámít évekre visszamenőleg cselédbért, mert ingyen dolgozni nem köteles.

A bérlő azzal a biztos tudattal, hogy a bérleti szerződése lejártakor elköltözni köteles, hasznos, de nem szükséges beruházásokat eszközölt a bérleményen és azokat a bérleti időtartam alatt háborítatlanul használja is. A beruházás elérte a célját: A bérlő otthonának bizonyos ideig, ottartózkodása alatt való lakályosabbá tételét. Egyszerre csak eszébe jut, hogy ő még további hasznokat is húzhatna a dologból, olyanokat, melyekre nem számított, s melyek megtérítésére a beruházás eszközése alkalmával nem is gondolt. Sebtében megindít egy pert a háztulajdonos ellen a jogtalan gazdagodás megtérítése iránt. (Megjegyzem, hogy ez utóbbi eset csak egyik mozzanata következtében tartozik a most tárgyalt ügyletek fogalmi körébe, de másik oldalára nézve tipikus ráerőszakolás alapján támasztott követelés. E tárggyal külön fejezetben óhajtok foglalkozni.)

Folytathatnám az elgondolható esetek felsorolását. Azonban úgy vélem, annak megvilágítására, hogy a követelések e csoportjába tartozóknak milyen igényeket tartok, a mondott példák elegendők. Megjegyzem, hogy akarattal választottam ki azt a pár, az életből merített esetet, mely hamarjában eszembe jutott, s amelynél az igényt támasztó fél célt is ért, véleményem szerint a jogalap nélküli gazdagodás szabályainak oly térre való kiterjesztése folytán, ahol e szükségpótló intézmény alkalmazásának helye nem lehet.

E helyen kérek elnézést azon esetre, ha a kötelmek e csoportjának érthetetlen, vagy homályos elnevezést adtam. Tudtommal azonban még az ily természetű igényeknek gyűjtő elnevezése nincsen. Sokat gondolkoztam valamely kifejező gyűjtőnéven, de jobbat nem találtam. Ez állítólagos kötelmek alapja ugyanis nézetem szerint nem felek eredeti intenciója, de a követelő fél utólagos ráeszmélése, hogy neki valami járhat, ő, talán többet nyújtott, mint ami őt a jog alapján megilleti, miért is a bíróság köteles kiegyenlíteni azt a sérelmet, mely őt adakozó kedve, vagy reá nézve esetleg kedvezőtlen hallgatólagos megállapodások következtében érte.

Az egyik felfogás e tekintetben a dogmából indult ki: aki gazdagodásának alapját kimutatni jogügylettel nem tudja, az ne gazdagodjék.

Legyen szabad azonban rámutatni, hogy ez a kíváncsi nem lehet földi jogszabály, mert a vagyoneloszlásnak a transcendentális alapelvek szerint való szabá-

lyozása, vagy kiegyenlítése nem tartozhatik az emberi igazságszolgáltatás keretébe. Sőt, nincs olyan vallás, vagy még olyan szélsőséges társadalmi irányzat sem, mely mereven keresztülvinné, még csak ideális kíváncsom formájában is azt az elvet, hogy az egyednek nem szabad ingyenes szolgáltatásokat elfogadni.

Az én szerény felfogásom ezzel ellentétben éppen az, hogy mi akadály is lehet annak, hogy szabad és cselekvőképes emberek életviszonyaikat olyképp szabályozzák, hogy abból egyik félre előny származzék. Nagyon súlyos szociális okoknak kell felmerülniök, hogy a törvénynek a gyengébb fél érdekében meg legyen engedve beleszólnia az ügyletkötési szabadságba. Akkor is a jogbiztonság érdekében csak tételes törvény alapján, vagy mindenki által felismerhető erkölcsi elvek alapján vonható le egyes jogügyletek érvénytelensége, azok feltűnő igazságtalansága miatt, de incidentaliter nem lehet quasi kártérítésre kötelezni valakit, mert mástól szívességet fogadott el.

Álláspontom az, hogy a földi anyagi igazságnak, — amelyhez mi, földi jogászok kötve vagyunk, — fonákját mutatja az az állítólagos jogszabály, mely szerint a szívességet elfogadó utólag fizetni köteles az azt nyújtónak, csak azért, mert esetleg a tényleges, mindkét fél szabad akaratából keletkezett helyzet következtében jó l já r t. (Megjegyzem, hogy az esetek tulnyomó részében még az sincsen világosan igazolva, hogy az állítólagos adós volt a fennállott kapcsolat tekintetében a gazdagodó fél. Ilyenkor azonban segít a „méltányosság“ elvének alkalmazása.)

Abban lehet ellenvélemény — és, ha teoriában nem is, de praxisban, éppen az előbb felhozottakból következtethetőleg van is, — hogy a jognak nem célja a gyarapodás elkobzása, csupán csak azért, mert azt a vagyonosodó nem szolgálta meg fizikailag, vagy jogilag, (pl. rá nézve előnyös, de az ellenfélre nézve annál hátrányosabb szerződés megkötésével.)

Azt azonban, ugy hiszem, bizvást állíthatom, hogy az ideális magánjognak egyik — ha nem is legfőbb — célja az, hogy a józan beosztású polgár vagyonát megőrizhesse, a rendes gondosság kifejezése mellett, — nem számítva a vis major fogalomkörébe tartozó, vagy azzal rokon eseményeket, — jövedelmeit és életkörülményeit ugy osztassa be, ahogy azt észszerűnek találja s abban harmadik személyek elháríthatatlan beavatkozása által ne korlátoztassék. Ahol ez a követelmény nem valósul meg, ott a jog sántít.

Most már, ebből a szemszöghől nézve térjünk át a praktikus elgondolásra.

A ráeszméléses követelések esetében az állítólagos hitelezőnek módja van megakadályozni a gazdagodást, ha azt igazságtalannak tartja. Az apa nem ad segítséget leányának, (kivéve, ha köteles vele, ami az egész eset megítélését befolyásolja) a társtulajdonos idejekorán követeli az ingatlannak szigorúan az osztályrészek alapján történendő megosztását, a szegény rokon nem veszi igénybe az eltartást, ha némiképp dolgoznia is kell érte, a bérlő nem teljesít hasznos, de nem szükséges beruházásokat, — és nincsen gazdagodás.

Viszont az állítólagos adós életkörülményeit talán egészen másként osztotta volna be, ha az előnyösebb helyzet által nyújtott kedvezmények rá nézve anyagi megterhelhetetést jelentettek volna. Feleségét ingyen gyógykezeltetette volna, amennyiben módjában állott, a közös ingatlanon összehúzódott volna kisebb lakásba, a szegény rokon által teljesített munkát maga végezte volna el, a villanyt, amelyre a bérlőnek volt szüksége, nem vezettette volna be házába.

Most azonban egyszerre bele kerül a csávába, mert az állítólagos hitelezőnek most már jár az, ami addig nem járt, tisztára azért, mert az ingyenes szolgáltatónak eszébe jutott, hogy ő utólag ellenértéket kér.

Fizetnie kell, még pedig egyszerre és sokszor őt vagyoniilag a tönk szélére juttató összegeket, oly szolgáltatásokért, amelyet mindegyik fél igényesnek vélt, s amelyeket ő esetleg sőt a legtöbb esetben biztosan visszterhes természet mellett el sem fogadott volna.

Pedig nem is történt olyan véletlen, vagy tévedés, mely az anyagi igazság helyrehozását követeli oly esetekben is, ha az egyénileg kellemetlen. Az ügylet, a kapcsolatot alapjában véve semmi hibában nem szenvedett, (példának okáért nem a kijátszott hitelező követeli vissza az ő megkárosításával adott ingyenes szolgáltatást), csak a másik fél eszmélt rá valamire, ami magyarul szólva körülbelül úgy hangzik, hogy „kár volna pénzt nem követelni azért, amit nyújtottam“.

Hol van itt az emberi értelemben vett anyagi igazság?

Szerintem ingyenes szolgáltatásoknak utólagosan, hatalmi szóval visszterhessé minősítése fából vaskarika olyan jogrendszerben, mely kifejezetten elismeri az ingyenes jogügyleteket, s mely a forgalom biztonsága és az ügyletkötési szabadság elvének teljes tiszteletben-tartása miatt még a felén túli sérelmet sem ismeri.

Ezek a ráeszméléses követelések tehát visszautasí-

tandók oda, ahova valók: a multban teljesített szívesség alapján követelhető társadalmi igények körébe, de a jogélet területén semmi keresni valójuk nincsen, még a méltányosság sokszor helytelenül segítségül hívott elvének alkalmazásával sem. Ha valahol, úgy éppen e téren áll az a tétel, hogy a méltányosság alkalmazása a másik szenvedő féllel szemben az esetek tulnyomó részében nemcsak méltánytalanságot, de súlyos jogtalanságot szül.

A méltányosság elve a társadalmi életnek egyik éltető eleme, de a jogban nagyon csínján kell vele banni, mert könnyen felboríthatja a jogbiztonságot. Amellett pedig nem is oly körülírt fogalom, mint a jogszabály. Érzelmi momentumokra van alapozva. Az érzelmi elgondolás pedig nagyon sokszor rossz tanácsadó és igen gyakran melléje tanácsol nemcsak a jogi, de az anyagi igazságnak is.

Nézetem szerint a méltányosság elvének el kell tölteni a törvényhozót, de jogszabályok helyére lépni nem szabad, különben nagyon nehéz jogásznak lenni...

Megjegyzem, hogy az elmondottakkal, nem azon helytelen álláspontnak akarok kifejezést adni, hogy a nem érvényesített igény az elévülési időn belül is elévül, csupán azt kívánom kifejtetni, hogy a nem létező követelés ráeszmélés következtében sem válik hatályossá.

IV.

Követelések ráerőszakolás alapján.

A gyakorlati életben ezeknek két tipikus esete van: a bérlőnek, illetve a haszonbérlőnek a bérlemény területén megtérítésre vonatkozó megállapodás nélkül létesített hasznos beruházásain, valamint a menthetetlenül rosszhiszemű birtokos, (e fogalom körülírását lásd alább), hasznos beruházásain alapuló igények.

Ezekről azonban külön fejezetben szándékozom szólni. Még egy gyakori eset ezenkívül az, ha az építési vállalkozó az építtető megrendelése nélkül u. n. pótmunkákat végez a készülő épületen.

Az egyéb esetek inkább teoretikus elgondolások, habár azok a gyakorlati életben is előfordulhatnak, azonban csak szórványosan, mert ahol nem ingatlanról van szó, ott a legtöbb esetben módja van az állítólagos adósnak a szolgáltatást visszautasítani.

Megjegyzem, hogy az esetek, melyeket az elnevezés alá kívánok vonni, igen szűkkörűek. Nem számítom ide pl. azt, amikor az árut meg nem rendeltem, de mégis,

mert elküldték, elfogadtam, noha ebben is fellelhető erőszakolási elem. Nem ebbe a fogalomkörbe tartozik pl. az a tény sem, ha valamely munkára szükségem van, el akarom azt végeztetni, de nem az végzi el, akivel akartam. Azon követelések sem sorozandók ide, melyek abból eredtek, hogy valamely megszerzett és elfogadott új vagyontárgynak az adós tulajdonába juttatása következtében a szokásos mértéket meg nem haladó költségek merültek fel. (Pl. az ügyvéd megbízás nélkül valamely vagyoni jogomat érvényesíti sikerrel.)

Ráerőszakolásból eredő követelések alatt csupán azokat értem, melyek létüket abból merítik, hogy az igényt támasztó az állítólagos adós javára tudatosan nem az adós helyett és érdekében olyan szolgáltatásokat teljesített, melyeket ő nem kívánt, nem is vett volna igénybe, ha azokat ellenérték követelése mellett felajánlották volna, de amelyeket egyéb, már meglevő vagyontárgyaival való szoros kapcsolat miatt, vagy esetleg más okból vissza nem utasíthatott, s amelyeket az előbb vázolt körülmények miatt felhasználás nélkül hagyni saját érdekeinek sérelme nélkül módjában nem állott.

Felsorolok pár elgondolt, de tipikus esetet.

Butoraim rosszak. Nem akarom őket megcsináltatni, mert nincsen pénzem, vagy sajnálom rá. Távollétemben bejön a lakásomba a kárpitos és anélkül, hogy arra bárkitől utasítást kapott volna, megjavítja azokat.

A szobámban nincsen kályha. Nem is akarok fűtési alkalmatosságot, mert például szeretek hidegben aludni. A kályhás tudtom, akaratom és hozzájárulásom nélkül, esetleg tiltakozásom ellenére cserépkályhát épít, úgy, hogy annak elhordása falaim épségét veszélyeztetné s az eredeti állapotot helyreállítani nem akarja.

Angol nyelvtanár nő keres fel, hivatlanul, óraadás céljából. Megmondom neki, hogy nem akarok társalgási órákat venni. Mégis leül és egy óra hosszat diskurál angolul. Elértem azt, amit egy társalgási óra keretében elérni szokás, de nem kívántam, nem akartam ezt az eredményt, s hogy ott ült nálam a tanár nő, csak annak a következménye volt, hogy karhatalommal nem tudtam, vagy nem akartam eltávolítani.

Van olyan felfogás, amely szerint megtérítéssel tartozom ezekben az esetekben is, mert gazdagodtam. Jó bútoraim vannak, új kályhám van, haladtam az angol nyelvben, épületemen olyan munkát végeztek el, amely a szerződésben kikötve nem volt.

Gazdagodás tényleg van, csak a jogtalanságot, a mások rovására történését nem látom.

Az, aki tudatosan, és jogtalanul beleavatkozik mások vagyoni körébe, legyen azzal tisztában, hogy szolgáltatásaiért, melyek az ellenérdekű félnek nem szükségesek, s melyeket csak azért nem utasított vissza, mert nem volt saját érdekeinek sérelme nélkül módjában, megtérítés nem jár. Aki tudatosan úgy gazdagít másokat, hogy az igazságosság legelemibb követelményei szerint nem számíthat ellenértékre, annak a gazdagodás nem rovására, de az ő hozzájárulásával történt. (A „rovására“ kifejezést nem betűszerinti értelemben, de a jogtalanság magától értetődő mellékhangjának hozzáadásával véve.)

Mit jelent a praktikumban a gazdagodás tilalmának dogmatikus alkalmazása ezekben az esetekben? Semmi egyebet, mint magánosok által gyakorolható szerződéskötési kényszert, mely szerint köteles vagyok meglévő vagy keletkező vagyontárgyaimba befektetéseket eszközölni, mikor fizikai erőm vagy éberségem nem elég hatályos a szolgáltatásait reám tukmálni akaró erőszakoskodásaival és — mondjuk ki magyarul — tolakodásával szemben.

Befektetések eszközzésére való kötelezésre joga van az államhatalomnak közérdekből (péld. árvízlecsapoló társulatok létesítése s az azokhoz való hozzájárulás kivetése), de nem egyeseknek.

Szóról-szóra áll az, amit az előbb csoportba tartozó követelések megbeszélése során előadtam: az állítólagos hitelezőnek módjában van elkerülni esetleges károsodását: ne avatkozzék bele más vagyónának kezelésébe és más magánéletébe, az állítólagos adós azonban — kellő csendőri fedezet hiányában — védtelen a tolakodó szolgáltatások nyújtását akarata ellenére ráerőszakoló későbbi állítólagos hitelezővel szemben.

Az egyéni szabadság, az anyagi igazság s a jövedelmét saját ízlése szerint beosztani kívánó polgár békéje tehát egybehangzóan azt követelik, hogy az általamerőszakoláson alapulónak definiált követelések érvényesítése elé a jog állítsa fel a maga tilalmát.

Mindaddig, amíg valamely szerencsétlen elgondolási törvény esetleg nem statuálja azt az elvet, hogy magánfelek akarata ellenére is szerződések kötése kötelesek pusztán a másik fél egyoldalú akarata alapján, az ilyenfajta követeléseknek jogi megokoltságát nem látom.

V.

A bérlő, vagy haszonbérlő által a tulajdonos megbízása nélkül eszközölt hasznos beruházások.

Ezek rendesen vegyes természetű követelések. Az esetek nagy részében a bérlő által támasztott igény éppen úgy alapszik a ráeszmélésen (mert hiszen a hasznos beruházásnál a bérlő elsősorban a maga kényelmét tartotta szem előtt, s a háztulajdonossal azok létesítését meg sem beszélte, különben valami megállapodás létrejött volna), mint a ráerőszakoláson.

Nem tartoznak ide a bérlőnek vagy haszonbérlőnek az általa létesített szükséges beruházások megtérítése iránti igénye, mert ezeket az elháríthatatlan befektetéseket a bérlő, vagy a bérleti szerződés alapján, mint a szerződésszerű használat előfeltételeit, vagy más esetben megbízás nélküli ügyvivőként a tulajdonos helyett, eszközölte. Nem tartozik ide továbbá az a gyakori eset sem, hogy a tulajdonos a bérlőt jogszerűen megillető jus tollendi engedélyezése helyett a beruházott tárgyat megtartani kívánja, mert ebben az esetben, — egy tényleg fennálló és hatályosulható jog megváltásáról lévén szó, — sem ráeszmélésről, sem pedig ráerőszakolásról beszélni nem lehet.

A bérlő, vagy haszonbérlő által eszközölt fényűzési beruházások azonban szintén tipikus ráeszmélési, illetve ráerőszakolási igények. Ezekkel azonban nem sok dolgunk lesz, csupán annyi említendő meg, hogy véleményeltérés e részben jogászok között alig van, amennyiben ezek ellenértékét megtérítendőnek az a vélemény sem tartja, mely a jogilag meg nem szolgált gazdagodás esküdt ellensége, azon fikció alapján, hogy itt csak objektív gazdagodás van, de szubjektív nincsen.

A hasznos beruházásokat illetőleg azonban már vitatottabb a kérdés.

Érdekes, hogy itt a tankönyvek nagy része, — igaz, hogy minden bővebb megokolás nélkül, — a megtérítési teoria alapján áll, s arra mutat a Magánjogi Törvénykönyv javaslatának betűszerinti értelmezése is, hogy a törvényelőkészítés illetékes közegei sem idegenkednek attól.

Viszont azt hiszem, hogy nem tévedek, ha azt állítom, hogy a praktikus életet ismerő jogászok communis opinioja éppen az ellenkező.

E részben legyen szabad rámutatnom arra, hogy particuláris jogok részben expressis verbis kimondják azt az elvet, hogy ha a felek másként nem egyezkedtek,

a bérlő beruházásának megtérítését a bérlet megszűnte után sem követelheti. Így a budapesti lakbérleti szabályok 20. §-a is ezen állásponton van s megtérítésre csak az esetben kötelez, ha a bérbeadó a *ius tollendi* gyakorlását elkerülni kívánja s az alkatrészekké vált beruházásokat megtartani akarja.

Ha az 1909. évben kelt s a háztulajdonosok egyoldalú érdekét semmiképpen nem képviselő budapesti lakbérleti szabályrendelet ezen az állásponton van, úgy ez mindenesetre arra mutat, hogy a köztudatban élt az a felfogás, mely szerint elkerülhető, bár hasznos költsékesre a háztulajdonos nem kötelezhető.

Alláspontom a már előbb kifejtettekben kívüláglik.

Ismétlések helyett röviden tehát csak arra utalok, hogy

minthogy nem ismerem el azon dogma érvényességét, hogy a jogilag meg nem szolgált gazdagodás mindig és minden körülmények között visszaadandó.

minthogy pedig igazságtalanságot szül és így a jog által el nem ismerhető valakinek magánosok által a tudatos cselekmények következtében általa nem kívánt költsékezesekre való kényszerítése,

a bérbeadó, vagy haszonbérbeadó nem kötelezhető a bérlő vagy haszonbérbeadó által eszközölt azon hasznos beruházások értékének egészben vagy részben való megtérítésére, melyek tekintetében a *ius tollendi* nem gyakorolható, vagy azok természete miatt, vagy pedig azért, mert a bérlő vagy haszonbérlő ezen jogaival élni nem kíván.

Mellékesen rá kell azonban mutatnom egy érdekes jelenségre. A jogilag meg nem szolgált gazdagodás visszatérítésének dogmája megtorpan, amint a gazdagodás nem fizikailag érzékelhető formában jelentkezik. Az még senkinek sem jutott eszébe, hogy a haszonbérlőt, ki elhanyagolt földeket adott át a haszonbérlőnek, megtérítésre kötelezze azon az alapon, hogy rendbehozott, tehát értékes földbirtokot kapott vissza, aminek következtében a tulajdonos a szerződésben őt okvetlen megillető mérvén felül gazdagodásban részesült. Ez az eset pedig fogalmilag miben sem különbözik attól, hogy a bérlő, vagy haszonbérlő a lakást, vagy mezőgazdasági ingatlant el nem távolítható beruházásokkal teszi lakályosabbá, vagy használhatóbbá.

Ehelyütt, úgy érzeni, nem kerülhetek ki egy dogmatikus kitérést.

A megtérítés hívei ugyanis arra hivatkoznak, hogy a bérlő, mint jóhiszemű, esetleg rosszhiszemű birtokos, jogszabályaink értelmében igényt tarthat a hasznos

beruházások megtérítésére.

Ez az elmélet szerintem helytelen nyomokon indul.

Mikor a birtokosnak a tulajdonos elleni megtérítési jogát felállító jogszabály keletkezett, a bérlő nem volt sem ilyen, sem olyan birtokos, hanem csupán birlaló.

Annak a praktikus indító oka, hogy a beruházások értékére a birtokos igényt tarthat, az volt, hogy a birtokos, akár jóhiszemű, akár rosszhiszemű tévedése következében, mint magáéval rendelkezett, a magáénak tartott ingatlanba fektetett bele, e tévedés következtében keletkezett jogi visszásságot kellett tehát a jogtalan gazdagodás, (mások rovására!) szabályai szerint kiegyenlíteni.

Viszont a rosszhiszemű birtokost sem lehetett büntetni azzal, hogy a rosszhiszemű birtok alapján esetleg jóhiszeműleg eszközölt költségeit, mellyel a maga javait akarta gyarapítani, hiába eszközölte.

Hiszen a jogi rosszhiszeműség csak mesterséges kategória, mely egyáltalán nem esik egybe a de internis rosszhiszeműséggel. A jog által rosszhiszeműnek minősített birtokos lehet egyénileg és emberileg a lehető legjobb hiszemű. (Pl. az alakilag hiánytalan végrendelet alapján már peresített hagyatékban benn ülő örökös csak a per késői folyamán, valamely eddig általa nem is ismert tanu vallomásából vesz tudomást arról, hogy az egyik végrendeleti tanu aláírása hamis. A kereset beadásától kezdve jogilag rosszhiszemű volt, egyéni becsületes szándékához azonban szó nem férhet.)

Már most, visszatérve a bérlőre, ő idővel a jogi értelemben rangemelésben részesült.

Jogászi gondolkodók felállították a fő- és albirtok fogalmát s a bérlőt birtokossá tették. Nem jó-, vagy rosszhiszemű birtokossá, de az ujonnan létesített albirtokosi csoport tagjává.

Ugy vélem, hogy nem lehet merev dogmatizmusból kiindulva összekeverni a dolgokat s azon jogszabályokat, melyek a corpus és animus rem sibi habendinek egy időben csupán egy alapon való találkozhatását feltételezve, keletkeztek, minden további megkülönböztetés nélkül ráhúzni olyan viszonyokra, melyek két ugyanegy időben levő, de különböző alapon gyakorolt birtokot tételeznek fel.

Azt hiszem, érzésem nem csal, mikor azt vélem, hogy más-más kiindulási pontból kell a konkrét eseteket elbírálni, ha valaki, bár tévesen is, a sajátjaként birtokol valamit, s akkor, ha az egyik birtokos csak időlegesen, a főbirtokos jogán tartja a bérleményt, vagy haszonbérleményt birtokban s a saját, időlegesen korlá-

tolt birtoka mellett ott áll még érvényesen, hatályosan s félre nem érthető figyelmeztetés gyanánt a tulajdonos főbirtoka.

Amúgy parasztosan kifejezve: más az, ha úgy gondolom, hogy az az ingatlan, amiben benn ülök, az enyém, a jussomat, habár helytelen jogalapon is, de még védem, s azért a befektetéseket magamnak s a saját kedvemért eszközölöm s ismét más az, ha tudom, hogy a bérleményt meghatározott időben vissza kell adni, jogköröm csak arra terjed ki, hogy azt bérfizetés mellett hasznosítsam, de annak állagához — amennyiben a szerződésszerű használat biztosítva van — semmi közöm.

A bérlő, illetve haszonbérlő tehát a megtérítési jog szempontjából sem jó, — sem pedig rosszhiszemű birtokos, hanem egyszerűen albirtokos, aki nincsen hivatva a főbirtokost akarata ellenére befektetésekkel boldogítani, s ha ezt — bizonyára a saját érdekében — megtette, úgy azt csak saját felelősségére és költségére tehetette.

VI.

A menthetetlenül rosszhiszemű birtokos hasznos beruházásai.

Amit e fejezetben elmondandó vagyok, az jelenlegi jogunkkal ellentétben áll. Álláspontom tehát csak de lege ferenda lehet helytálló. Célom ezirányban egy-két gondolatot felvetni, mert az élet haladásával a jognak is differenciálódnia kell.

Mint már érintettem s mint köztudomású, a birtokot kiadni köteles birtokos feltétlenül igényt tarthat szükséges- és hasznos beruházásai értékének megtérítésére a még meglevő többlet-érték erejéig, akár jóhiszemű, akár rosszhiszemű. Szerintem helyes elgondolás alapján, mert a tényleges, s nem a felek által kategorikus biztossággal megállapíthatólag rosszindulatból okozott helyzet, vélelmezhető tévedés következtében, olyan vagyoneltolódásokat okozott, melyeknek helyreállítása a törvény kötelessége.

(In parenthesi megjegyzem, hogy a jogi alapon ki nem mutatható gazdagodást tiltó teória itt megint megbicsaklik. A jóhiszemű birtokos ugyanis a hasznokat nem köteles kiadni, nyilván a méltányosság alapján. Itt pedig szintén történt gazdagodás, még pedig a tulajdonos rovására, anélkül, hogy annak a legcsekélyebb, jogilag indokolható alapja lenne.)

Már most, van a tényleges birtoklásnak bizonyos

az a rosszhiszeműségen túlmenve, határozottan chicane-szerű jelleget ölt. Itt már nem a jóhiszeműen, vagy rosszhiszeműen vitatott „juss“-ról van szó, de szembe-ötlő és tudatos jogtalanság gyakorlásáról, visszaélve a törvénykezés lassúságával, vagy a nyert időhaladékkal.

Ezt nevezem én — jobb híjján — menthetetlenül rosszhiszemű birtoknak.

Ilyen lehet pl. a birtok a birtokbaadásra kötelező jogerős ítélet meghozatala és annak végrehajtása közötti időben, ilyen, ha a visszaadásra nézve már megállapodtam, de a kiürítést, vagy az ingó átadását mégis elodázom. Egyszóval, ha bizonyos, hogy semmi perbeli vagy egyéb jogi eszköz nem menthet meg az átadás kötelezettsége alól, annak matematikai pontossággal be kell következnie, csak el lehet még azt bizonyos technikázással odázni, menthetetlenül rosszhiszemű birtokos vagyok.

Ilyen esetekben — nem a tételes jog szempontjából, de a de lege ferenda, illetve írott jog hiányában de sententiis ferendis — a birtokos csupán a szükséges beruházásokat teljesítheti a tulajdonos terhére, míg a hasznosak, ha azok el nem vihetők, megtérítés nélkül az ingatlanon, vagy az ingóságon maradnak s a tulajdonos javára esnek,

mert az általam elfoglalt álláspont szerint magán-személyek senkire sem erőszakolhatnak oly költsékezést, melyet ő szabad akaratából teljesíteni nem óhajtott.

Közhellyé vált bölcs mondás az, hogy a törvény nagykorúak gyámja nem lehet. Ha tehát valaki chicane-ből, a jogtalanság teljes tudatában másnak vagyonáról rendelkezik, az igazság úgy kívánja, hogy annak következményeit az azokat okozó fél viselje, ne pedig az ártatlan és védekezni nem tudó másik személy.

Ha ezt az elvet a jövőben el nem fogadjuk, úgy számtalan visszaélésnek adunk tápot, mert az a fél, aki a birtokot átbocsátani köteles, ha vagyoni helyzete megengedi, a tulajdonost az ő érdekeinek meg nem felelő befektetésekkel vérig, sőt, adott esetekben csődig boszszanthatja, pláne nehéz gazdasági viszonyok között.

S akkor aztán méltán eldicsekedhetik, hogy, bár igazsága nem volt egy szemernyi sem, a jog hiányossága miatt „mégis megmutatta hogy a másik fizetett rá az ügyre!“

VII.

Kötelességemnek tartottam elmondani a kifejtetteket, azért, mert remélem, hogy az általam tapasztalt visszás felfogás megjavításában némi részt vehetek.

Jól tudom, hogy kevés megértésre fogok találni. Azok, akik felfogásomat osztják, úgy fogják vélni, hogy nyitott ajtókat döngetek. Viszont másik oldalról talán úgy hiszik, hogy az, amit tettem, nem egyéb, mint a szolgálni hivatott praktikus élet megmosolyogni való és tehetetlen lázadása az uralkodásra termett dogmák és kategoriák ellen.

De legalább: Dixi et salvavi animam meam.

Ha egyben-másban, vagy egészben tévedtem, szolgáljon mentségemül az, hogy még a jóhiszemű tévedés is nagyon jó szolgálatot tehet az igazságnak!